

Dr. Liri Shimani

KONFERENCA E BUJANIT DHE KARTA E ATLANTIKUT

Konferenca e Bujanit, pa dyshim është një ndër ngjarjet më kulmore në gjithë përpjekjet e botës shqiptare për zgjidhjen e çështjes nacionale që nga Konferenca e Ambasadorëve të Londrës të vitit 1913. Thirrja e saj, zhvillimi dhe vendimet që ajo mori ishin krejtësisht të bazuara në parimet e politikës aleate antifashiste të shprehura në një numër dokumentesh të rëndësishme, ku ndër to vend të veçantë zë Karta e Atlantikut. Ky dokument i firmosur më 14 gusht 1941 në Njufaulend të Argjentinës nga përfaqësuesit e SHBA e të Britanisë së Madhe, respektivisht nga Presidenti Frenklin Ruzvelt e kryeministri Winston Çerçili, do të shënonte një hap të rëndësishëm drejt krijimit të Aleancës kundër nazifashizmit. Iniciator i saj ishte kryeministri britanik, i cili kërkonte të impononte gjithnjë e më shumë SHBA-në në luftë kundër nazifashizmit. Nga ana e tij Ruzveldi ra dakord për hartimin e një dokumenti të tillë duke synuar të tërhiqte Britaninë e Madhe nga politika e marrëveshjeve të fshehta, që ajo kish ndjekur gjatë viteve të Luftës së Parë Botërore. Por synimi më madhor i konfirmimit të këtij dokumenti që shpallja nga SHBA e Britania e Madhe e parimeve themelore të përbashkëta të politikës ndërkombëtare

në organizimin e kombeve dhe popujve në luftë kundër fashizmit, si dhe në përcaktimin e parimeve mbi të cilat më pas do të ndërtohej paqja.

Në themel të Kartës së Atlantikut u vunë parimet e famshme uillsoniane të cilat frymëzoheshin dhe kishin në bazë antiimperializmin dhe si parim kryesor të drejtën e popujve për vetëvendosje. Për këtë shumë studiues e kanë quajtur Kartën e Atlantikut “tipike të llojit ruzveltian e plot me kujtime uillsoniane”¹. 14 pikat e famshme të Uillsonit për politikën ndërkombëtare u vunë tërësisht në përmbajtjen e 8 parimeve apo pikave të shpallura nga Karta. Sipas të famshmës Kartë të Atlantikut, vendet nënshkruese, pra SHBA dhe Britania e Madhe: 1) nuk aspironin shtim terriroresh; 2) nuk pranonin ndryshime territoriale që ishin bërë pa vullnetin e lirë të popujve të interesuar, dhe 3) respektonin të drejtën e popujve për vetëvendosje dhe kërkonin t’u rijepnin pavarësinë atyre që ishte privuar. Karta nuk do të kishte karakter universal. Ajo do të ishte e vlefshme vetëm për vendet dhe popujt evropianë. Shpallja e Kartës së Atlantikut e entuziazmoi publikun antifashist evropian duke ngjallur shpresa e perspektiva më të gjata. Me interes të veçantë u prit ky dokument nga forcat e përparuara, progresive e antifashiste të botës shqiptare. Dhe kjo jorastësisht. Në këtë dokument ata shihnin të mëshiruar zgjidhjen e problemeve të tyre më kryesore. Kjo letër hapte rrugë të qartë për zgjidhjen e problemit kombëtar shqiptar.

Karta e Atlantikut tregonte se rruga e zgjidhjes së këtij problemi ishte: 1) ajo e vetëvendosjes; 2) ajo e marrjes pjesë në anën e koalicionit antifashist botëror.

Këtë të fundit e përforcoi edhe më tepër Pakti i Kombeve të Bashkuara i nënshkruar në janar 1942, në zyrën e Ruzveltit

¹ *Grande Dizionario Enciklopedia, bot.IV, f. 151.*

nga përfaqësuesit e SHBA-së, Anglisë, BS e Kinës, të cilën e firmuan gjithë shtetet që pranonin të hynin në koalicionin antifashist, ndër ta edhe dy fqinjët tanë-Jugosllavia e Greqia, ku Shqipëria s'mundi të përfaqësohej, por që lihej e hapur mundësia që në këtë pakt të merrnin pjesë gjithë shtetet që do të kolaboronin në luftë kundër nazifashizmit.

Kështu, përpara popullit shqiptar në periudhën e Luftës së Dytë Botërore paraqitej një shans historik për zgjidhjen e çështjes kombëtare.

Ndaj platformës aleate të shprehur në Kartën e Atlantikut kurrsesi nuk kish si të shmangej edhe PKJ, e cila u vu në krye të Luftës Antifashiste në Jugosllavi. Ajo për vetë nevojat e organizmit të kësaj lufte duhej t'u dilte kombeve jugosllave me programin për zgjidhjen e çështjes nacionale, që kish qenë kangrena e ish-shtetit jugosllav, e në këtë situatë ajo s'kish se si të mos shprehej qoftë edhe për demagogji edhe për çështjen shqiptare. Referati i Titos i dhjetorit të vitit 1942, botuar në gazetën "Proletar" "Çështja nacionale në Jugosllavi nën dritën e Luftës Nacionalçlirimtare", që mbahet ndër dokumentet themelore të PKJ-së për përcaktimin e vijës nacionale në kushtet e Luftës II Botërore, pasi analizonte gjendjen e shqiptarëve "të robëruar", të nënshtruar shfarosjes shkruante se: "Lufta e sotme popullore çlirimtare dhe çështja nacionale në Jugosllavi janë të pandashme", se "PKJ nuk ka për të braktisur kurrë principet e veta e kjo është me i dhënë të drejtë çdo populli me vendosë për shkëputjen"². Por krahas kësaj Tito nuk mungoi të shprehte edhe alternativën e cila, siç u pa më pas, ishte pjesë e së vërtetës së pashpallur "PKJ ka për të luftuar edhe më gjatë për bashkimin vëllazëror të lirë e të barabartë të të gjithë që popujve të Jugosllavisë". PKJ asnjëherë nuk u shpreh

²J.B.Titoja. *Çështja nacionale në Jugosllavi në dritën e Luftës Nacionalçlirimtare "Proletar", dhjetor 1942.*

qartë e prerë për çështjen shqiptare dhe nuk e bëri këtë problemin qëndror rreth të cilit do të organizohej edhe LANÇL në Kosovë e Metohi.

Nuk do të vononte dhe në praktikë udhëheqja jugosllave do të bënte të kundërtën e asaj që deklaronte. Në mbledhjen e dytë të AVNOJ-it, që u mbajt në Jajcë më 28-30 nëntor 1943, ku nuk mori pjesë asnjë përfaqësues shqiptar, u vendos që Jugosllavia të mbetej Federatë pas Luftës së Dytë Botërore. Ky qe hapi i parë i qëndrimeve të hapura antishqiptare, një qëndrim përçmues dhe në kundërshtim me Kartën e Atlantikut. Jajca ishte sinjali i parë ogurzi i asaj që do të ndodhte më pas me shqiptarët. Koha do të provonte se shumë shqiptarë kishin pasur të drejtë në defidencën e tyre ndaj udhëheqjes së PKJ-së. Pas Jajcës një eveniment tjetër do të përforconte këtë përfundim. Duke njohur gjendjen e ndërlikuar në Kosovë si dhe sensibilitetin në Shqipëri, Ymer Dishnica e Mustafa Gjinishi në fund të korrikut 1943 i kërkuan Enver Hoxhës që PKSH e PKJ të shpreheshin qartë dhe hapur për çështjen e Kosovës, pasi deri në atë kohë ato kishin mbajtur në qëndrim të paqartë,³ çka ndikonte qoftë në Shqipëri, qoftë në Kosovë. Sipas Y. Dishnicës përmasat e Luftës Antifashiste në Kosovë vareshin shumë nga ky qëndrim. Enver Hoxha i kërkoi M. Popoviqit që të jepte mendim, i cili i shkroi për këtë problem Titos më 28.VII.1943. Më 6 dhjetor 1943 Titoja i kthen përgjigje për këtë problem KQ të PKSH-së me një letër në të cilën shkruante: “Me parashtrur sot çështjen e bashkimit, në të vërtetë do të thotë me çue ujin në mullirin e reaksionarëve të ndryshëm dhe të okupatorit”⁴. Duke injoruar krejtësisht Luftën Nacionalçlirimtare të djemve dhe vajzave të Kosovës në tërë letrën ai rrekej të “argumentonte se

³ AQSH. F. 41/AP, d.

⁴ AQSH. F.14/AP, viti 1943, d.39, fl. 46.

Kosova ishte reaksionare, se në të zotëronte reaksioni shqiptaromadh, e jo një lëvizje e vërtetë nacionale demokratike”. Ai e quante të padrejtë të krahasohej rasti i Kosovë-Metohisë me problemin e Istrias.

Tito qëllimisht e zmadhonte rrezikun “shqiptaromadh” në një kohë kur asnjë shqiptar s’ishte shprehur për “Shqipëri të Madhe” veçse për “Shqipëri etnike”. Termi Shqipëri e Madhe ishte krijim i pushtuesve nazifashistë e që i shkonte shumë për shtati Titos dhe emisarëve të tij ta përdornin atë duke i dhënë autorësi shqiptare.

Shkurt, deri më 6 dhjetor, pak ditë para Konferencës së Bujanit, Tito as që pranonte ta shtronte problemin e Kosovë-Metohisë. Letra ogurzezë me sa duket synonte t’i bënte shqiptarët të mësoheshin me idenë se gjërat nuk do të zhvilloheshin siç donin ata. Kjo letër do të shënonte momentin e fillimit të veprimtarisë intensive kundër çështjes shqiptare nga ana e PKJ-së për ta spastruar e mbyllur atë me çdo mënyrë. Në këtë situatë Enver Hoxha nuk kërkoi asnjë sqarim. Ai zgjodhi rrugën e heshtjes së plotë dhe të tërheqjes. Këtë e dëshmon letra që ai do t’i shkruante vetëm katër ditë më pas, pra më 10 dhjetor 1943 Komitetit Krahinor të PKJ-së për Kosmetin, si dhe letrat e mëpasme dërguar personalisht Titos.

Enver Hoxha tërhiqej, por nuk tërhiqeshin nga lufta dhe përpjekjet për realizimin e idealit kombëtar. Qindra djem e vajza antifashiste e patriotë, ishin ngritur në luftë kundër fashizmit edhe me shpresën e qëllimin e madh për të vetëvendosur vetë për ardhmërinë e tyre kombëtare. Kurorëzimi i këtyre përpjekjeve Konferenca e Bujanit, një kulm në vazhden e gjithë përpjekjeve shqiptare për bashkim kombëtar. Konferenca e Bujanit, e zhvilluar 50 vjet më parë, që kundërpërgjigjja më e fortë që mund t’i bëhej qëndrimeve të Titos i cili në raporte me problemin shqiptar kish marrë anën e

shovinizmit serb. Dokumentacioni që posedojmë dëshmon për atë se kjo Konferencë është organizuar në përputhje të plotë me format dhe procedurat bashkëkohore të përdorura në Lëvizjen Nacionalçlirimtar jo vetëm në Jugosllavi, por edhe në Greqi, Shqipëri, Francë etj. Në përmbajtjen e vet kjo Konferencë ishte plotësisht në përputhje me Kartën e Atlantikut. Ajo ishte pluraliste nga pikëpamja e përfaqësimit ideor dhe kish si objektiv të saj “bashkimin e tendencave të ndryshme politike”⁵. Për të forcuar e zhvilluar kështu “bashkimin e popujve të Kosovës e të Rrafshit të Dukagjinit”, me objektivin e madh që kishin shpallur forcat aleate dhe Karta e Atlantikut, siç shkruhej në Rezolucionin e Konferencës “për forcimin e luftës së armatosur të organizueme të popujve kundra zaptuesve fashist dhe hyzmeqarëve të tyre”⁶. Veç kësaj në Konferencë përfaqësohej popullësia jo vetëm nga pikëpamja ideore, por edhe nga pikëpamja etnike; në të merrnin pjesë shqiptarë, serbë e malazezë duke shprehur edhe njëherë legjitimitetin e kësaj konference, si dhe karakterin plotësisht demokratik të saj. Konferenca u shpreh qartë për mbështetjen tek aleatët e mëdhenj duke i njohur këta si mbështetje e madhe jo vetëm ushtarake në luftë kundër pushtuesit nazifashist, por edhe si mbështetje politike për realizimin pas lufte të një paqe të drejtë. Nuk mund të quhet i rastit fakti se aty mori pjesë edhe një oficer i misionit Britanik.

Ajo që e bëri Konferencën e Bujanit një eveniment krejt të veçantë të historisë së Shqipërisë është deklarimi për shkëputjen e pavarësinë politike të Kosovës e Metohisë nga Serbia e Jugosllavia dhe realizimi i të drejtës natyrore për

⁵ AQSH. Fl. F.41/AP, d. 25. Rezolucioni i Konferencës së Parë të Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë e rrafsh të Dukagjinit.

⁶ Po aty.

bashkimin me Shqipërinë. Kjo është e shprehur kaq qartë e kaq në mënyrë domethënëse sa është vështirë të shprehet më mirë ndryshe. “Kosova e Rrafshi i Dukagjinit - shkruhet në Rezolucionin e Konferencës - është një krahinë e banume me shumicë nga populli shqiptar, i cili si gjithmonë ashtu edhe sot dëshiron me u bashkue me Shqipërinë”⁷. Këtë qëndrim delegatët e Konferencës e morën duke u mbështetur në vetë deklaratat e PKJ dhe të Komitetit Nacionalçlirimtar të Jugosllavisë, në parimin e vetëvendosjes së popujve deri në shkëputje, që ishte kryefjalë e Kartës së Atlantikut. “Lufta e përbashkët me popujt e tjerë të Jugosllavisë kundër okupatorit nazist gjerman gjaksuer e rrogatëve të tij, u tha në Konferencë, asht e vetmja rrugë për me fitue lirinë në të cilën të gjithë popujt, pra edhe populli shqiptar do të kenë mundësinë me vendosë mbi fatin me të drejtën e vetëvendosjes deri në shkëputje... Për këtë garantojnë aleatët tanë të mdhenj Bashkimi Sovjetik, Anglia, Amerika (Karta e Atlantikut, Konferenca e Moskës dhe e Teheranit)”⁸.

Disa mund të shtrojnë pyetjen për ç’shkëputje e ç’bashkim me Shqipërinë të Kosovës u deklarua në Bujan, kur dihet se me dekretin mbretëror të shpallur më 7.VII.1941⁹ ishte realizuar kalimi i tokave të Kosovës, Dibrës, Strugës nën juridiksionin e qeverisë “shqiptare” të Tiranës. Konferenca e Bujanit nuk e njohu dhe nuk kish si ta njihte këtë lloj bashkimi. Në bazë të Kartës së Atlantikut dhe të një numri marrëveshjesh të bëra nga aleatët, këta të fundit nuk i nihnin kufijt e ndryshuar më shumë nga nazifashizmi. Megjithëse ky bashkim çoi në

⁷ *Po aty.*

⁸ *Po aty*

⁹ *Fletorja Zyrtare. 7 korrik 1941 (Shtojcë e Fletorës zyrtare, nr.99, dt.7.7.1941.*

njësimin e administratës shtetërore e u shoqërua edhe me procese pozitive integruese siç qe hapja e shkollave shqipe, prapëseprapë ai faktikisht qe një realitet i cili nuk mund të mos linte gjurmë të ndjeshme dhe kjo ishte plotësisht e justifikuar për botën shqiptare, përse kohë ishte i realizuar nga forca të predestinuara për të humbur, çka e dëshmoi edhe kapitullimi i Italisë.

Konferenca e Bujanit nuk qe diçka e rastit, një akt i shkëputur i një grupi njerëzish. Ajo shprehu aspiratën jo vetëm të një rryme apo të një grupi, por të të gjithë shqiptarëve; të tërë shqiptarët me vetëdije kombëtare aspironin atë që legjitimoi Bujani, këtë e provojnë dëshmi të shumta të ngjarjeve para dhe pas Bujanit. Le të përmendim ngjarjet e Dibrës së Madhe pas kapitullimit të Italisë fashiste të periudhës shtator-tetor 1943, kur kalimin e çetës partizane shqiptare të Dibrës në ato zona, në çarmatimin e njësive italiane, i gjithë populli i Dibrës duke mos pyetur fare për pikëpamjet politike u grumbulluan rreth kësaj çete duke mos pranuar të mobilizohesh në njësitet maqedonase dhe duke mohuar çdo organizim të PKJ-së. Partia e Dibrës së Madhe, e Prizrenit, e Tetovës, e Gostivarit, duke hyrë në lidhje edhe me çetën shqiptare të Dibrës, kërkuar të mbahej një Kongres apo Kuvend ku të shpallnin pavarësinë e Dibrës së Madhe. “Ata qysh sot thonë se Dibra duhet t’i përkasë Shqipërisë”¹⁰, shkruante një udhëheqës i PKJ-së për Maqedoninë. I alarmuar, Tempo i dërguari i PKJ-së për Maqedoninë, duke i quajtur përpjekjet e shqiptarëve për të vetëvendosur si reaksionare e shqiptaromëdha kërkonte shpartallimin e kësaj Lëvizjeje për të cilën e ndihmoi letra e Enver Hoxhës, dt.24 tetor 1943, që urdhëronte çetën e Dibrës

¹⁰ AQSH. F.14/AP, dos.39.

për tërheqje: “Dibra – shkruante ai – duhet të jetë nën kontrollin e Partisë dhe të Shtabit Nacionalçlirimtar Jugosllav”¹¹.

Por pavarësisht se Konferenca e Bujanit legjitimoi një kërkesë të natyrshme e të drejtë të shqiptarëve, pavarësisht se ajo mbështetej tërësisht në parimet e koalicionit antifashist botëror, në Kartën e Atlantikut madje edhe në vetë deklaratën e PKJ-së, ajo nuk do të pranohej nga kjo e fundit, përkundrazi do të mohohej e do të hidhej poshtë. Karta e Atlantikut për PKJ-në mbeti vetëm një copë letër, që e shfrytëzoi aq sa ju desh, vetëm për demagogji. Në takimin në Itali në gusht 1944 me V.Çerçillin, Tito do t’i deklaronte atij se pas lufte do të ndërtohej Federata Jugosllave duke spostuar problemin e së drejtës së popujve për vetëvendosje e për shkëputje. Për realizimin e synimeve antishqiptare PKJ-së i erdhi në ndihmë edhe një faktor tjetër: ndërsa vetë Tito kryente një veprimtari diplomatike intensive me aleatët, veçanërisht me anglezët e sovjetikët KQ i PKSH-së mbajti një qëndrim që e vetizoi nga anglezët, të cilët sollën misionë ushtarake në Shqipëri përpara se t’i çonin në Jugosllavi.

Duke zbatuar në mënyrë të verbër orientimet e Titos e të M.Popoviqit që synonin izolimin e Shqipërisë, Enver Hoxha do të shkonte aq larg sa do t’i mburrej M.Popoviqit me një veprim antikombëtar siç qe mospranimi i ftesës së kryetarit të Misionit Britanik për të dërguar në Londër një delegacion për përfaqësimin e Shqipërisë në komisionin aleat për çështjen e Italisë. Kur Mustafa Gjinishi i shtroi këtë problem, Enver Hoxha do t’i përgjigjej: “Një delegacion i jonë duhet të ketë aprovimin e URSS-it në radhë të parë dhe ne duhet të kemi sprovimin nga nalt”¹², dhe nga nalt do të thosh nga Tito. Këtë

¹¹ *Po aty.*

¹² *AQSH. F.14AP, d.23/1. Letër e E.Hoxhës M.Popoviqit, 20 nëntor 1943.*

politikë do ta ndiqte më pas E.Hoxha edhe ndaj misionit amerikan. Tito arriti synimin për të mbajtur Lëvizjen Nacionalçlirimtare Shqiptare të izoluar plotësisht nën kontrollin e tij¹³

PKJ e udhëheqësit e saj e hodhën poshtë Bujanin, shkelën mbi parimet e vetëvendosjes pasi duke i ardhur fundi luftës në Koalicionin Antifashist fitimtar, filloi me furi lufta e nëndheshme, lufta e ftohtë e cila do të kishte krejt parime të tjera nga ato të aleancës. Anglia e Bashkimi Sovjetik, forcat kryesore rivale me interesa në Evropë, filluan hapur të shkelnin parimet e vetëvendosjes së popujve duke u imponuar me forcën e armëve politikën e ndërhyrjes. Kundër shkeljeve të tilla do të protestonte në dhjetor 1944 sekretari i shtetit i SHBA-së, Eduard Stetinjus. Karta e Atlantikut e parimi i vetëvendosjes u shkel nga PKJ, do të shkelej edhe nga të fuqishmit, por s'do të mund të shkelej e të shuhej aspirata e popujve të shtypur e bashkë me ta e popullit shqiptar kudo që ndodhet për vetëvendosje, për pavarësi, për bashkim kombëtar.

¹³ AQSH F.14/AP, d.23/1, letra e E.Hoxhës dërguar M.Popoviqit, 20 nëntor 1943.